

3. Starptautiskās rekomendācijas un vadlīnijas bērnu tiesību aizsardzībā

Starptautisko rekomendāciju un vadlīniju apzīmēšanai tiek lietots jēdziens ieteikuma tiesības (*soft-law instrument*). Termins tiek lietots, lai apzīmētu juridiski nesaistošas rekomendācijas, viedokļus, vadlīnijas, uzvedības kodeksus, rezolūcijas, deklarācijas utt.

Starptautisko institūciju rekomendācijas un vadlīnijas ir nozīmīgi avoti, kas juridiski nav saistoši un Latvijas Republikas Satversmes 89. pants neuzliek pienākumu nodrošināt tādu starptautisko normu izpildi, kuras Latvijai nav saistošas, tomēr tie ir izmantojami kā tiesību palīgavoti, interpretējot nacionālās tiesību normas.

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa atsaucas un izmanto Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācijas un to skaidrojošos memorandumus, piemēram, lietās [Godlevskiy pret Krieviju](#), [Paksas pret Lietuvu](#). Arī Satversmes tiesa atsaucas un tiesību normu interpretācijā izmanto ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējos komentārus kā autoritatīvu avotu tiesību satura noskaidrošanai.

Starptautisko institūciju rekomendāciju un vadlīniju mērķis ir sekmēt starptautisko līgumu un citu normatīvo aktu pareizu un pilnīgu ievērošanu. Rekomendācijas un vadlīnijas nav tieši piemērojamas konkrētos gadījumos, tomēr tās izvērsti atklāj starptautisko līgumu normu saturu un skaidro to pareizu piemērošanu.

Šādās rekomendācijās un vadlīnijās ir apkopotas jaunākās idejas, kuras bieži vien apsteidz laiku. Nebūtu pareizi tās ignorēt, neizvērtējot to nozīmi un nepieciešamību. Valsts nacionālā līmenī šie avoti var kalpot dažādiem mērķiem. Tie var būt gan kā informācijas avots, tiesību zinātnes un praktiķu diskusijas priekšmets, normatīvo aktu grozījumu un tiesību politikas pamats.

Bērnu tiesības attīstās strauji, jaunām metodēm papildinot tradicionālās metodes un izpratnes.

ANO Bērnu tiesību komitejas un Eiropas Padomes rekomendācijas un vadlīnijas ir īpaši izceļamas.

ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējie komentāri cita starpā aicina mazināt plaisu starp likumdošanā noteikto un praksē īstenoto, nodrošināt optimālu institucionālo vadību bērnu un ģimenes politikas kā starpnozaru politikas īstenošanas modeli, kā arī īpašu uzmanību pievērst preventīvajiem pasākumiem.

ANO Bērnu tiesību komiteja ir izdevusi 26 vispārējos komentārus par dažādām tēmām:

- Vispārējais komentārs Nr. 1 (2001) par izglītības mērķi;
- Vispārējais komentārs Nr. 2 (2002) par neatkarīgu valsts cilvēktiesību iestāžu lomu bērnu tiesību veicināšanā un aizsardzībā;
- Vispārējais komentārs Nr. 3 (2003) par HIV/AIDS un bērnu tiesībām;
- Vispārējais komentārs Nr. 4 (2003) par pusaudžu veselību un attīstību ANO Bērnu tiesību konvencijas kontekstā;
- Vispārējais komentārs Nr. 5 (2003) par ANO Bērnu tiesību konvencijas vispārējiem īstenošanas pasākumiem;
- Vispārējais komentārs Nr. 6 (2005) par rīcību attiecībā uz nepavadītiem un nošķirtiem bērniem ārpus viņu izcelsmes valsts;
- Vispārējais komentārs Nr. 7 (2005) par bērnu tiesību īstenošanu agrīnā bērnībā;
- Vispārējais komentārs Nr. 8 (2006) par bērnu tiesībām uz aizsardzību pret miesas sodiem un citiem nežēlīgiem vai pazemojošiem soda veidiem;
- Vispārējais komentārs Nr. 9 (2006) par bērnu ar invaliditāti tiesībām;
- Vispārējais komentārs Nr. 10 (2007) par bērnu tiesībām tiesvedības sistēmā;
- Vispārējais komentārs Nr. 11 (2009) par pirmiedzīvotāju bērniem un viņu tiesībām saskaņā ar ANO Bērnu tiesību konvenciju;
- Vispārējais komentārs Nr. 12 (2009) par bērna tiesībām tikt uzklautam;
- Vispārējais komentārs Nr. 13 (2011) par bērna tiesībām būt brīvam no visu veidu vardarbības;
- Vispārējais komentārs Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām, lai primārais apsvērums būtu viņu intereses;
- Vispārējais komentārs Nr. 15 (2013) par bērna tiesībām uz visaugstvērtīgāko pieejamo veselības standartu;

- Vispārējais komentārs Nr. 16 (2013) par valsts pienākumiem attiecībā uz uzņēmējdarbības nozares ietekmi uz bērnu tiesībām;
- Vispārējais komentārs Nr. 17 (2013) par bērna tiesībām uz atpūtu un brīvo laiku, tiesībām piedalīties spēlēs un izklaides pasākumos, kultūras dzīvē un nodarboties ar mākslu;
- Vispārējais komentārs Nr. 18 (2014) par kaitīgu praksi;
- Vispārējais komentārs Nr. 19 (2016) par valsts budžeta izstrādi bērnu tiesību īstenošanai;
- Vispārējais komentārs Nr. 20 (2016) par bērnu tiesību īstenošanu pusaudžu vecumā.
- Vispārējais komentārs Nr. 21 (2017) par ielu bērniem;
- Vispārējais komentārs Nr. 22 (2017) par vispārējiem principiem attiecībā uz bērnu cilvēktiesībām starptautiskās migrācijas apstākļos;
- Vispārējais komentārs Nr. 23 (2017) par valsts pienākumiem attiecībā uz bērnu cilvēktiesībām starptautiskās migrācijas apstākļos izcelsmes, tranzīta, galamērķa un atgriešanās valstīs;
- Vispārējais komentārs Nr. 24 (2019) par bērnu tiesībām bērnu tieslietu sistēmā;
- Vispārējais komentārs Nr. 25 (2021) par bērnu tiesībām saistībā ar digitālo vidi;
- Vispārējais komentārs Nr. 26 (2023) par bērnu tiesībām un vidi, īpašu uzmanību pievēršot klimata pārmaiņām.

Iepriekš minētie ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējie komentāri ir pieejami ANO [tīmeklī vietnē](#) angļu valodā un arī Latvijas Republikas Tiesībsarga biroja [tīmeklī vietnē](#) latviešu valodā.

Eiropas Padomes mērķis ir atbalstīt to starptautisko standartu īstenošanu visās Eiropas Padomes dalībvalstīs, kas attiecas uz bērnu tiesību jomu, un jo īpaši veicināt ANO Bērnu tiesību konvencijas īstenošanu, uzsverot tās galvenos principus: diskriminācijas aizliegumu, tiesības uz dzīvību un attīstību, bērna labākas intereses kā lēmumu pieņēmēju primāro apsvērumu un bērnu tiesības tikt uzklautiem.

Eiropas Padomes Ministru komiteja un citas Eiropas Padomes institūcijas ir pieņēmušas vairākus bērnu tiesību [instrumentus](#), kas piedāvā praktiskas vadlīnijas, papildinot saistošus Eiropas juridiskos pasākumus.

1. Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tieslietu sistēmu (*Guidelines on child-friendly justice*) (2010)

Ikviens bērns tā vai citādi var saskarties ar tieslietu sistēmu. Daudziem tā ir ļoti nepatīkama pieredze, lai gan varētu būt un vajadzētu būt citādi, tādējādi varētu novērst daudzus šķēršļus un nevajadzīgu ciešanu avotus. Lai gan starptautiskajā un Eiropas līmenī ir veiksmīgi noteikti pamatprincipi, nevar teikt, ka tiesiskums vienmēr ir draudzīgs bērniem. Tieši atbildot uz Eiropas Padomes ierosināto plašo apspriešanos, bērni un jaunieši ziņoja par vispārēju neuzticēšanos sistēmai un norādīja uz daudziem trūkumiem, piemēram, iebiedējošu vidi, vecumam atbilstošas informācijas un paskaidrojumu trūkumu, vāju pieeju ģimenei, kā arī pārāk ilgu vai, gluži pretēji, pārāk ātru tiesvedību. Eiropas Padome pieņēma pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesisko sistēmu, lai nodrošinātu, ka tiesiskie procesi vienmēr ir draudzīgi pret bērniem neatkarīgi no tā, kas viņi ir un ko viņi ir izdarījuši.

Tieslietu sistēmai jābūt pieejamai, saprotamai un uzticamai, un tai jāizturas pret bērniem ar cieņu, rūpēm un taisnīgumu. Sistēmai jāpielāgo savs temps bērniem: tā nav ne ātra, ne ilgstoša, bet gan samērīgi ātra. Pamatnostādnes ir paredzētas, lai nodrošinātu un garantētu, ka visiem bērniem ir pienācīga piekļuve tiesvedībai un attieksme pret viņiem ir cieņpilna un atsaucīga.

Labestība un laipnība pret bērniem palīdz aizsargāt bērnus. Atkārtotas nopratināšanas, iebiedējoša vide un procedūras, diskriminācija – šāda prakse vairo bērnu sāpes un traumas, kuri jau tā var būt ļoti cietuši un kuriem nepieciešama aizsardzība. Bērniem draudzīga sistēma sniedz atvieglojumu un kompensāciju; tā nerada papildu sāpes un grūtības un nepārkāpj bērnu tiesības. Pirmām kārtām bērniem no dzimšanas līdz 17 gadu vecumam – neatkarīgi no tā, vai viņi ir tiesvedības puse, cietušais, liecinieks vai likumpārkāpējs, – būtu jāgūst labums no pieejas "vispirms bērni". Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesiskumu tika izstrādātas, lai

pasargātu bērnus no sekundāras viktimizācijas tieslietu sistēmā, jo īpaši veicinot holistisku pieeju bērnam, kas balstīta uz saskaņotām starpdisciplinārām darba metodēm.

Pamatnostādnēs papildus pamattekstam ir iekļauts paskaidrojuma raksts, kurā izklāstīti Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras paraugi un konkrēti labas prakses piemēri, kas ir iedvesmojuši un kas paredzēti profesionāļiem, kuri strādā ar bērniem tieslietu jomā. Pamatnostādņu pieņemšana par bērniem draudzīgu tiesiskumu ir nozīmīgs solis uz priekšu.

2. Rekomendācijas CM/Rec(2009) 10 dalībvalstīm par integrētām valsts stratēģijām bērnu aizsardzībai pret vardarbību (*Recommendation CM/Rec(2009)10 to member states on integrated national strategies for the protection of children from violence*)

Rekomendācijas veicina visaptverošas valsts sistēmas izstrādi un īstenošanu, lai aizsargātu bērnu tiesības un izskaustu vardarbību pret bērniem. Pamatnostādnes atsaucas uz jēdzienu "bērni" un "vardarbība" definīcijām, kas attiecīgi ietvertas ANO Bērnu tiesību konvencijas 1. un 19. pantā.

Rekomendāciju pamatā ir astoņi vispārējie principi (aizsardzība pret vardarbību, tiesības uz dzīvību un maksimālu izdzīvošanu un attīstību, nediskriminācija, dzimumu līdztiesība, bērnu līdzdalība, valsts pienākumi, citu dalībnieku pienākumi un līdzdalība, bērna intereses) un četri operatīvie principi (vardarbības daudzdimensionālais raksturs, integrēta pieeja, starpnozaru sadarbība, daudzu ieinteresēto personu pieeja). Tie ir iekļauti visās sadaļās, tostarp iedaļās par integrētu rīcību valsts, reģionālā un vietējā līmenī, izglītošanas un informētības veicināšanas pasākumiem, tiesisko, politisko un institucionālo sistēmu, pētniecību un datu vākšanu.

Rekomendācijas atbalsta bērnu tiesību ievērošanas kultūras veicināšanu, pamatojoties uz padziļinātām zināšanām par bērnu tiesībām un izpratni par bērnu neaizsargātību un spējām. Rekomendāciju galvenā mērķgrupa ir visi attiecīgie profesionāļi, kas saskaras ar bērniem.

Rekomendāciju galvenajos ieteikumos aicināts izstrādāt integrētu valsts stratēģiju bērnu aizsardzībai pret vardarbību. Stratēģija tiek saprasta kā daudzpusīga un sistemātiska, ja pilnībā integrēta valsts politikā bērnu tiesību veicināšanai un aizsardzībai, ar konkrētu laika grafiku, reālistiskiem mērķiem, ko koordinē un uzrauga viena aģentūra (ja iespējams, turklāt saskaņā

ar valsts tiesību aktiem), ko atbalsta atbilstoši cilvēkresursi un finanšu resursi un kas balstās uz jaunākajām zinātnes atziņām.

Rekomendācijās tiek veicināta bērniem draudzīgu pakalpojumu un mehānismu izveide. Ar tiem saprot bērna tiesību aizsardzību un bērna interešu ievērošanu. Svarīgs ieteikums aicina visus attiecīgos profesionāļus obligāti ziņot par vardarbības gadījumiem pret bērniem.

3. Rekomendācijas CM/Rec(2011)12 par bērnu tiesībām un bērniem un ģimenēm draudzīgiem sociālajiem pakalpojumiem (*Recommendation CM/Rec(2011)12 on children's rights and social services friendly to children and families*)

Rekomendācijas attiecas uz bērnu tiesībām sociālo pakalpojumu plānošanā, sniegšanā un novērtēšanā, kas jāpielāgo bērnu un viņu ģimeņu vajadzībām. Tā pamatā ir bērna interešu princips un bērna tiesības uz nodrošinājumu, līdzdalību un aizsardzību.

Rekomendācijas attiecas uz visiem bērniem bez diskriminācijas neatkarīgi no situācijas, bērna spējām vai iemesliem, kādos tie var nonākt saskarē ar sociālajiem pakalpojumiem, kā arī attiecībā uz visiem sociālo dienestu lēmumiem, kas var tieši vai netieši ietekmēt viņu dzīvi. Rekomendācijas mērķis ir nodrošināt, ka sociālie pakalpojumi tiek sniegti, individuāli izvērtējot bērna vajadzības un apstākļus, un ņem vērā paša bērna viedokli, kopsakarā ar bērna vecumu, brieduma līmeni un spējām.

Sociālie dienesti ir bērnu aizsardzības sistēmas viena no sastāvdaļām. Ja sociālo pakalpojumu sistēmas nespēj efektīvi aizsargāt bērnu tiesības un labklājību, krasi palielinās bērnu tiesību pārkāpumu risks. Tas var izraisīt bērnu neuzticēšanos iestādēm un pakalpojumu sniedzējiem, tādējādi palielinot turpmāku bērnu tiesību pārkāpumu iespējamību. Lai efektīvi aizsargātu bērnus, kuri atrodas neaizsargātās situācijās, sociālajiem dienestiem ir jāizmanto uz bērnu vērsta pieeja.

Rekomendācijas balstās uz bērnu tiesību principiem un nodrošina dalībvalstīm pamatu, lai kritiski izvērtētu sociālo pakalpojumu tiesību aktus, politiku un sniegšanu, uzlabotu to darbu un galu galā veicinātu labākus rezultātus bērniem.

Rekomendāciju pamatā ir trīs principi: sociālo pakalpojumu sniegšana bērna interesēs, bērna tiesības uz līdzdalību un bērna tiesības uz aizsardzību. Šie trīs principi ir jāpiemēro visiem

bērniem sniegtajiem sociālajiem pakalpojumiem, tostarp vispārējiem, specializētajiem un intensīvajiem sociālajiem pakalpojumiem, kā arī visos sociālo pakalpojumu sniegšanas aspektos.

Bērniem draudzīgu sociālo pakalpojumu vispārīgi elementi ir informēšana un konsultēšana, pakalpojumu pieejamība, atbilstība, piemērotība, starpdisciplināra un daudzu aģentūru sadarbība, profesionālā kompetence: mācības, uzraudzība un atbildība, konfidencialitāte un tiesības uz privātumu.

4. Rekomendācijas CM/Rec(2018)7 par pamatnostādņēm bērna tiesību ievērošanai, aizsardzībai un īstenošanai digitālajā vidē (*Recommendation CM/Rec(2018)7 on guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment*).

Bērniem ir nepieciešama īpaša aizsardzība tiešsaistē, un viņi ir jāizglīto par to, kā izvairīties no briesmām un kā gūt maksimālu labumu no interneta lietošanas.

Rekomendācijās ir ietverti ieteikumi, kas adresēti valstīm, pēc tiem ir noderīgas, tematiski virzītas sadaļas, lai valstīm sniegtu norādījumus par pamatprincipiem un tiesībām, darbības principiem un pasākumiem, lai ievērotu, aizsargātu un īstenotu bērna tiesības digitālajā vidē, valsts sistēmām un starptautisko sadarbību un koordināciju.

Rekomendāciju mērķis ir palīdzēt valstīm un citām attiecīgajām ieinteresētajām personām to centienos pieņemt visaptverošu, stratēģisku pieeju, veidojot un ierobežojot bieži vien sarežģīto digitālās vides pasauli. Bērnu mijiedarbības un drošības nodrošināšana šajā vidē ir ārkārtīgi svarīga. Starp daudzajiem aplūkotajiem tematiem ir personas datu aizsardzība, bērniem draudzīga satura nodrošināšana, kas pielāgots viņu attīstošajām spējām, palīdzības tālruņi un karstās līnijas, neaizsargātība un noturība, kā arī bērnu pašu loma un uzņēmumu loma, un pienākumi. Turklāt rekomendācijās valstis tiek aicinātas iesaistīt bērnus, tostarp lēmumu pieņemšanas procesos, lai nodrošinātu, ka valsts politikā tiek pienācīgi ņemta vērā digitālās vides attīstība.

Rekomendācijas ir interesantas ļoti plašai auditorijai, sākot no valsts iestādēm, profesionāļiem, pilsoniskās sabiedrības, uzņēmējdarbības un rūpniecības nozarēm līdz pat ģimenēm un pašiem bērniem.

5. Rekomendācijas CM/Rec(2019)10 par digitālās pilsonības izglītības attīstību un veicināšanu
(*Recommendation CM/Rec(2019)10 on developing and promoting digital citizenship education*)

Rekomendācijas aicina attīstīt un veicināt digitālās pilsonības izglītību un noteikt to par politikas veidotāju prioritāti. Tajās ir norādīts, ka digitālā vide nodrošina cilvēkiem vēl nebijušu iespēju izpausties, pulcēties un piedalīties, kā arī paver jaunas iespējas uzlabot piekļuvi un iekļautību.

Digitālās pilsonības izglītība var veicināt izpratni par diskrimināciju un aizspriedumiem, kas balstīti uz dzimumu stereotipiem, un to ietekmi uz tiešsaistes un bezsaistes pasauli. Tā var arī palīdzēt radīt lielākas izglītības iespējas meitenēm un sievietēm zinātnes, tehnoloģiju, inženierzinātņu un matemātikas jomās un nodrošināt, ka visi iedzīvotāji pilnībā gūst labumu no digitālās revolūcijas.

Rekomendācijās ir uzsvērts, cik svarīgi ir dot iespēju izglītības guvējiem nodrošinot līdzekļus, apgūt prasmes un kompetences demokrātiskā kultūrā un ļaut viņiem risināt problēmas un mazināt riskus, ko rada digitālā vide un jaunās tehnoloģijas.

Eiropas Padomes Ministru komiteja un citas Eiropas Padomes institūcijas ir pieņēmušas arī citus ieteikuma dokumentus, piemēram:

1. Bērnu līdzdalības novērtēšanas rīks (*Child participation assessment tool*), 2016;
2. Bērni un jaunieši aprūpē (*Children and young people in care*), 2009;
3. Vadlīnijas par bērniem draudzīgu veselības aprūpi (*Guidelines on child-friendly health care*), 2011;
4. Rekomendācijas CM/Rec(2010)2 par bērnu ar invaliditāti deinstitucionalizāciju un dzīvi sabiedrībā (*Recommendation CM/Rec(2010)2 on deinstitutionalisation and community living of children with disabilities*);
5. Rekomendācijas CM/Rec(2012)2 par bērnu un jauniešu līdz 18 gadu vecumam līdzdalību (*Recommendation CM/Rec(2012)2 on the participation of children and young people under the age of 18*);

6. Rekomendācijas CM/Rec(2016)2 par pilsoņu internetu (*Recommendation CM/Rec(2016)2 on the Internet of citizens*);
7. Rekomendācijas CM/Rec(2018)5 par bērniem, kuru vecāki atrodas ieslodzījumā (*Recommendation CM/Rec(2018)5 concerning children with imprisoned parents*);
8. Rekomendācijas CM/Rec(2019)11 par efektīvu aizbildnību nepavadītiem un no ģimenes nošķirti bērniem migrācijas kontekstā (*Recommendation CM/Rec(2019)11 on effective guardianship for unaccompanied and separated children in the context of migration*);
9. Rekomendācijas CM/Rec(2020)2 dalībvalstīm par romu un/vai klejotāju vēstures iekļaušanu skolu mācību programmās un mācību materiālos (*Recommendation CM/Rec(2020)2 to member States on the inclusion of the history of Roma and/or Travellers in school curricula and teaching materials*);
10. Rekomendācijas Rec (2005)5 par bērnu, kas dzīvo aprūpes iestādēs, tiesībām (*Recommendation Rec (2005)5 on the rights of children living in residential institutions*);
11. Rekomendācijas CM/Rec(2010)5 dalībvalstīm par pasākumiem cīņai pret diskrimināciju seksuālās orientācijas vai dzimumidentitātes dēļ (*Recommendation CM/Rec(2010)5 to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity*).

ANO un Eiropas Padomes institūcijas izdod dažādus informatīvus un izglītojošus materiālus, kas paredzēti gan speciālistiem, gan sabiedrībai kopumā. Tādā veidā šīs starptautiskās institūcijas ne tikai skaidro un padara pieejamāku savu praksi, bet veicina speciālistu tālākizglītību un sabiedrības informētību par savām tiesībām un to aizsardzību.

Pašnovērtējuma jautājumi

Vai ir jāizmanto starptautisko institūciju rekomendācijas un vadlīnijas lēmumu pieņemšanā?

- 1) Tikai tad, ja tieši vai netieši skar vai var skart bērnu intereses.
- 2) Jāizmanto vienmēr, jo tās ir juridiski nesaistošas, tomēr autoritatīvs palīgavots bērnu tiesību satura noskaidrošanai.
- 3) Nē, jo tās ir juridiski nesaistošas.

4) Jā, jo tās ir juridiski saistošas, ja valsts ir konkrētās starptautiskās institūcijas dalībvalsts.

Cik daudz vispārējo komentāru ANO Bērnu tiesību komiteja ir izdevusi?

- 1) 10
- 2) 21
- 3) 26
- 4) 33